

LES ANTIGUES ESCOLES
DE SANT ANTONI
DE VILAMAJOR

ANDREU PUJOL

LES ANTIGUES ESCOLES DE SANT ANTONI DE VILAMAJOR

A inicis del segle XX a Catalunya es vivia un moment d'efervescència cultural. El noucentisme havia apostat per la cultura i l'ensenyament com a eines regeneracionistes. Els caps pensants d'aquella època consideraven necessari fer un gir respecte als pensaments de la generació anterior, a la que consideraven culpable de molts pecats, entre els quals el de la conflictivitat social que es vivia al país. Calia, doncs, vertebrar Catalunya com un cos civil, enfront de l'individualisme, i aquí és on l'ensenyament i la cultura tenien un

Façana de les escoles velles de Sant Antoni de Vilamajor.

paper destacat. Al llarg del 2014 s'ha parlat força de noucentisme arran del centenari de la Mancomunitat de Catalunya. En les exposicions i publicacions que s'han editat amb motiu de l'efemèride hi hem vist parlar de biblioteques, d'escoles, de telecomunicacions i infraestructures, i també de beneficència i sanitat.

La construcció d'escoles esdevingué molt important per aquest moviment cultural. Més enllà de les quatre escoles –una per província– que va fer construir la Mancomunitat de Catalunya, el Noucentisme, entès d'una manera cronològicament àmplia que es pot allargar fins a l'esclat de la Guerra Civil, va emprendre una tasca des de construcció d'edificis escolars arreu de Catalunya. A banda del paper destacat que les palpitations del temps donaven a l'ensenyament, hi ha un altre factor que cal tenir en compte que és el de la salut. Des de 1857 l'Estat, amb la Llei Moyano, havia transferit la responsabilitat de l'ensenyament primari als municipis, però sense dotar a aquests dels recursos necessaris per fer-ho. Això feia que sovint l'escola estigués situada en algun edifici de propietat municipal que no reunia les més mínimes condicions higièniques ni de seguretat. Les cròniques de principis del segle XX parlen d'aules on s'hi dipositen fems de bestiar o de sostres que s'ensorren no deixant cap mort de miracle. L'any 1905 s'elabora des de l'Estat la primera normativa tècnico-higiènica per a la construcció de noves escoles, unes normes que tenien en compte mesures, sempre que fos possible aplicar-les, com ara que els edificis es situessin en llocs alts, secs i assolellats, que les escoles no es construïssin en carrers transitats, ni a prop de cementiris, tavernes, hospitals, femers, pantans, basses, etc. També hi apareixen tot un seguit de mesures per evitar humitats, que hi hagués espai per a guarda-robes per no entrar a l'aula roba amb paràsits i que hi hagi els vàters pertinents segons el nombre d'alumnes, només per posar alguns exemples. Es tractava d'evitar que les escoles es convertissin en focus de propagació de malalties i no agreuessin una mortalitat infantil molt elevada.

Els arquitectes de l'època començaran, pel que fa a l'arquitectura escolar, a fixar-se en allò que s'havia iniciat durant els anys precedents als països europeus més avançats. Alguns d'aquests arquitectes escolars faran viatges arreu d'Europa i estaran atents a les novetats que allà hi veuran. També circularan manuals com ara els d'Henry Baudin sobre les construccions escolars a Suïssa i les publicacions de Félix Narjoux sobre les escoles de França, Anglaterra, Suïssa, Bèlgica i Holanda. Un altre cas de publicació que tingué influència a l'Estat espanyol fou *Por las escuelas de Europa* del valencià Fèlix Martí Alpera.

La societat en general es va anar conscienciant de la necessitat de dotar-se d'edificis escolars en condicions. D'aquí que durant el primer terç del segle XX fos molt habitual el mecenatge d'aquests nous edificis per part de

persones benestants o bé d'associacions que feien col·lectes. Aquest mateix mecenatge es podia manifestar amb la cessió de terrenys, amb la construcció de l'edifici i, fins i tot per a la gent més modesta, amb l'aportació de jornals de feina. Tenint en compte aquesta creixent conscienciació social és molt normal que des de molts ajuntaments també es prenguéssin consciència de la necessitat de construir edificis escolars.

És el cas de Sant Antoni de Vilamajor, que el 8 de setembre 1929 va acordar al ple municipal per unanimitat, essent alcalde Joaquim Saurí, segons diu el Butlletí Oficial de la Província de Barcelona de l'11 de novembre del mateix any, "la construcció immediata d'un edifici escolar, per a l'emplaçament del qual [...] es van designar els terrenys de tota l'illa de la Plaça Riera, assenyalada en el plànol d'aquest terme i els terrenys de la qual, en la seva mida aproximada de 1305 metres quadrats, adquirirà l'ajuntament [...]".

Poc abans de l'aprovació pel ple, la Comissió Permanent de l'Ajuntament s'havia reunit el 18 d'agost d'aquell mateix 1929. L'alcalde va manifestar que un cop acabades les obres de construcció de l'escorxador públic i atès que "la situació econòmica del municipi no pot ser més falaguera" calia emprendre la construcció d'un edifici escolar. És important assenyalar la coincidència en el temps de la preocupació per a la construcció d'escorxadors i d'escoles. Recordem que abans hem parlat de la preocupació higienista que duia a la construcció dels edificis escolars. És també en nom de la higiene en el tractament dels aliments que s'emprèn la construcció d'escorxadors i mercats municipals arreu del territori català.

La Comissió Permanent passa aquell mateix dia el dictamen de l'alcalde a la Comissió de Foment i a la Comissió d'Hisenda. La primera va resoldre que "és d'absoluta necessitat i conveniència moral i material per a aquesta població la construcció immediata d'un edifici escolar que resolgui el problema dels locals escoles, essent tan indiscutible la solució, que només el seu emplaçament no pot fer altra cosa que llaurar el desprestigi i responsabilitat de la corporació municipal". Hi afegeix: "que s'ha de procurar, en realitzar aquesta millora, que compleixi per complet la seva

PRESUPUESTO ESCUELAS SAN ANTONIO VILAMAJOR	
Importe presupuesto	33.647'41
20 %	6.729'48
Total	40.376'89
PRESUPUESTO VIVIENDA MAESTROS	
Importe presupuesto	16.416'93
20 %	3.283'78
Total	19.700'71
RESUMEN	
Escuelas	40.376'89
Viviendas	19.700'71
Puente	1.672'87
Pared de cerca	3.780'-
Puertas de hierro	1.400'-
Arboles	500'-
Total general ...	67.432'47
Honorarios del Arquitecto 6 % del presupuesto de las ob	
son 4.045'94 ptas.	

Pressupost inicial de l'edifici.

veritable comesa, situant-lo en un lloc cèntric i d'accés fàcil, al mateix temps que reuneixi les millors condicions de llum, ventilació i higiene". I, finalment, que "malgrat haver-se fet indicacions per si podria situar-se en el camp anomenat Tennis, amb motiu del perill que representaria per a la mainada l'haver de travessar contínuament la carretera, creuen que és el seu deure proposar l'elecció del terreny anomenat Plaça Riera, que amb l'obertura dels carrers que porten a la mateixa, assenyalats en els plànols d'aquesta població, quedarà convertida en un lloc molt cèntric, de fàcil accés i emplaçament bell". Finalment, la Comissió d'Hisenda, considerant també el projecte com a "indiscutiblement convenient", va fer notar la "impossibilitat d'efectuar per compte del municipi atenent les despeses solament amb recursos del pressupost ordinari". Una altra possible solució seria la del mecenatge, que ja hem explicat que era habitual i s'havia produït, per exemple, al poble veí de Samalús, quan el banquer Xavier Flaquer havia fet possible la construcció d'un altre edifici escolar noucentista. Però la Comissió d'Hisenda de Sant Antoni també desestima aquesta possibilitat: "no es pot pensar en donatius suficients per a atendre a l'esmentada despesa, en tant que a la localitat no hi ha grans fortunes i que tampoc és lògic confiar en la filantropia la resolució d'obligacions concretes i determinades". Per això, continuava, "l'única manera de respondre a la despesa total que suposen les obres en projecte, és la d'un préstec a llarg termini". Per tant, decideixen demanar un préstec a "La Caixa".

Però abans, durant la primavera i l'estiu de 1929, l'ajuntament havia estat mantenint converses amb Joan Casas i Canudas, un ric fabricant de tèxtil nascut a Sant Antoni de Vilamajor i que tenia l'empresa al municipi. En aquestes converses "l'ajuntament es comprometria a tramitar la compra dels terrenys de propietat de Don Jaume Alemany [...] adjacents a les carreteres de Llinars, Sant Pere i Plaça de Montseny" mentre que Casas es comprometia a fer les obres i, un cop acabades, a fer-ne la cessió a l'Ajuntament. En algun moment aquestes converses es van estroncar i, per això, es va optar per l'emplaçament de la Plaça Riera (rere el Carrer Vell) i pel finançament a partir del préstec.

Però el que segurament no comptava l'Ajuntament és que bona part del poble es revoltaria contra les expropiacions planejades per al projecte d'edifici escolar. El 19 de gener de 1930, mesos després de l'anunci públic -amb una reunió on es va convocar tots els veïns el dia 20 de desembre del 29- de l'emplaçament de les escoles, arribava a l'ajuntament un text signat per una cinquantena de veïns mostrant la seva disconformitat amb el procés seguit. El text havia estat redactat el 29 de desembre de 1929 i exposava que, malgrat valorar positivament "les ànsies de renovació i millora que sent l'Ajuntament, i molt en particular el seu projecte de construir una escola, base

Una altra vista de l'edifici.

primordial de la cultura i regeneració d'un poble" es veuen obligats a mostrar la seva disconformitat "pel que fa als mitjans dels quals pensa valdre's aquest Ajuntament per a l'execució d'aquests plans".

En primer lloc, allò que els preocupa és la forma de finançament escollida pel consistori: "emetre un emprèstit, amortitzable a 30 anys, que amb interessos i amortització representaria una anualitat de més de 7000 pessetes; afegint a aquestes a l'excessiu pressupost actual, implicaria una càrrega insostenible per als seus administrats". Tot seguit fan una comparació amb el pressupost del municipi de Cardedeu i expliquen que, en cas de fer-se tal com diu l'Ajuntament, el contribuent de Sant Antoni pagaria el doble per habitant que el poble veí.

Deixen entreveure, rere els plans de l'alcalde Saurí, una operació d'especulació urbanística: "una de les finalitats que sembla perseguir l'Ajuntament [...] és l'atracció d'una nombrosa colònia estiuenca, a base de noves edificacions, mitjançant l'obertura de nous carrers; però a la nostra manera d'entendre l'erra amb els mitjans, ja que l'encariment de la vida que comportarien els crescutíssims i abusius impostos no només espantarien els possibles estiuencs, sinó que possiblement allunyarien del poble els actuals, que no tenen propietat que els lligui al poble".

Vetllen, també, per a la majestuositat del nou edifici escolar, una percepció molt habitual a l'època de com havien de ser les escoles. Amb l'emplaçament proposat per l'Ajuntament l'edifici "resultaria que per trobar-se tot envoltat de parets i a esquenes de les cases, mancaria de visualitat i mai podria constituir un element ornamental de la població, com aquesta té dret a exigir a una edificació nova i costosa". També hi ha una preocupació per a l'higienisme: "per la seva orientació, no reuneix les condicions de salubritat necessàries, ja que a causa del baix nivell del terreny i d'estar tot rodejat de sèquies, exigiria obres costoses per resguardar-lo de l'humitat". També es queixen de les expropiacions que, juntament amb la pujada d'impostos que preveïen i que ja hem comentat, és segurament el que més els va esperonar per escriure el text –cal tenir en compte que alguns dels que havien de ser expropiats apareixen entre els signants.

Els veïns aprofiten per reivindicar l'emplaçament proposat per l'industrial Joan Casas, als terrenys propers a la Plaça del Montseny (actualment Plaça de la Vila) "on podria tenir façana a la carretera de la Garriga, i al carrer del Dr. Robert, per on podria haver-hi l'entrada a les escoles, atès que està lliure de circulació rodada, i on resultaria molt cèntrica per la seva proximitat a la Plaça del Montseny, seria un emplaçament magnífic, en condicions immillorables de salubritat i no obligaria als costosos enderrocs i expropiacions que exigeix el projectat per aquest Ajuntament".

Las obras de construcción del edificio de una Mutua.

SAN ANTONIO DE VILAMAJOR, 1.
Tuvo efecto en ésta una comida íntima para celebrar el comienzo de las obras de derribo de la casa que ocupa el solar donde ha de construirse el edificio social de la Sección de Mutualidad del Centro Cultural Instructivo. Invitado por la junta directiva, asistió el diputado don José M. Trias de Bes, quien elogió la filantrópica obra del señor Casas Canudas, quien emplea su fortuna en beneficiar al pueblo que le vió nacer, construyendo primero la sala donde se celebra el acto, que cedió a un Patronato que socorre a los necesitados con los beneficios que le produce la explotación de la misma; ofrendando luego al Ayuntamiento un Grupo escolar, y finalmente ha tenido el gesto de ofrendar a la Mutua del Centro Cultural un edificio situado en el lugar más céntrico de la población y completarlo donando una considerable suma en metálico para constituir el capital de la nueva institución.

El alcalde, señor Icart, expresó su adhesión a las manifestaciones del señor Trias de Bes.

Y finalmente el presidente de la junta directiva dió las gracias a todos los concurrentes por su asistencia al acto, anunciando que la junta había tomado el acuerdo de que la nueva entidad se designara «Mutua Juan Casas», en honor del ilustre filántropo. — Corresponsal.

Segurament va ser aquesta pressió popular la que va fer tornar a la idea inicial, la de situar l'escola als terrenys assenyalats per Joan Casas i de finançar-la amb el mecenatge d'aquest. Casas no només va finançar la construcció de l'escola, sinó que va ser diversa la seva tasca filantròpica al municipi. *La Vanguardia* del 2 de gener de 1936 fa la crònica d'un dinar per celebrar l'inici de l'enderroc d'una casa vella situada en el solar on s'havia de construir "l'edifici social de la Secció de Mutualitat del Centre Cultural Instructiu" també finançat per Casas Canudas. En aquest dinar també hi va assistir el diputat de la Lliga Josep Maria Trias de Bes que "va elogiar l'obra filantròpica del senyor

Text de La Vanguardia del 2 de gener de 1936.

Casas Canudas, que empra la seva fortuna en beneficiar el poble que el va veure néixer, construint primer la sala on se celebra l'acte, que va cedir a un Patronat que socorre als necessitats amb els beneficis que produeix l'explotació de la mateixa; ofrenant després a l'Ajuntament un grup escolar, i finalment ha tingut el gest d'ofrenar a la Mútua del Centre Cultural un edifici situat en el lloc més cèntric de la població i completar-lo donant una considerable suma en metàl·lic per constituir el capital de la nova institució". Es va anunciar en aquest mateix acte que la mútua s'anomenaria "Mútua Joan Casas", nom, el de Joan Casas, que també rep l'actual escola de Sant Antoni de Vilamajor.

El nom actual de l'escola el va heretar de l'anterior, la finançada pel filantrop. Aquell edifici, el de les escoles velles, avui, des de 2011, està completament rehabilitat i transformat, mantenint-ne l'estètica i l'estructura, en un equipament per a Casal Sociocultural. Aquestes antigues escoles van ser inaugurades l'any 1932 i segueixen una estètica noucentista amb tocs d'Art Déco. Veiem que segueix una estructura simètrica, amb un cos central que destaca per tenir dos pisos. El segon pis està més reulat, amb una terrassa a la part frontal amb una barana balustrada molt estilitzada. A dalt de tot és coronat, aquest cos central, per una torre amb un rellotge i una petita cúpula que acaba amb un penell amb la data d'inauguració de l'escola. A banda i banda d'aquest cos central hi trobem dos cossos més baixos que contenen les aules. Sense haver tingut accés als plànols originals, però reconeixent una estructura que es reproduïx en molts edificis escolars, podem endevinar que en una banda hi havia les aules destinades als nens, mentre que a l'altra hi havia les nenes. Al cos central hi deuria haver diverses instal·lacions comunes de les escoles i possiblement l'habitatge dels mestres, atès que en la proposta d'escoles de Joan Casas hi era contemplada aquesta possibilitat. L'edifici en general té un rerefons classicista, amb un ús d'esgrafiats a la façana que remarquen les obertures de l'edifici, tal com si fossin carreus d'un edifici renaixentista. Tot plegat també desprèn un aire mediterrani, amb l'ús de colors clars i teula àrab a la teulada. Hi veiem, a simple vista, com es tingué en compte la normativa tècnico-higiènica del moment, amb l'edificació de grans finestrals que permetien una il·luminació suficient per no malmetre la vista dels nens i una ventilació necessària per defugir l'aire viciat. El fet que l'escola estigui envoltada per un camp de joc també indica que es tingueren en compte les prescripcions pedagògiques del moment que prestaven molta importància a aquest espai. Pel que fa a l'orientació, és cert que en aquest cas sembla que es prioritzi una certa monumentalitat que fa que es vegi l'edifici des de la carretera –tal com demanaven els veïns que van protestar- perquè l'escola està orientada cap al nord-oest, cosa que en cap cas aconsella la normativa tècnico-higiènica. Al llarg dels anys l'edifici ha necessitat successives ampliacions i construccions annexes.